

UDK 78.071 (497.15) »1878/1918«

Tünde Polomik

IZVORI O GOSTOVANJU MUZIČKIH UMETNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VREME AUSTROUGARSKE UPRAVE 1878—1918

Gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini spadaju među najistaknutije segmente bosanskohercegovačkog javnog muzičko-kulturnog života u doba austrougarske uprave. Ona obuhvataju veliki broj manifestacija u okviru kojih su se bosanskohercegovačkoj publici predstavili mnogi muzički umetnici najrazličitijeg profila i samim tim privlače pažnju istraživača. Naučno tumačenje i shvaćanje ove oblasti još dobiva na značaju kada se uzme u obzir činjenica da su se ova zbivanja odvijala u sredini gde je od 1878. tek započeo evropski način organizacije javnog muzičko-kulturnog života na široj osnovi, što znači, u okvirima relativno male ponude kvalitetnih muzičko-umetničkih događaja sa sadržajem iz evropske muzičke baštine takvoj javnosti koja se tek upoznaje sa njom i kada se shvati da ove manifestacije predstavljaju direktnu vezu javnog muzičko-kulturnog života u Bosni i Hercegovini s tokovima najaktuelnijih zbivanja na tadašnjoj evropskoj muzičko-kulturnoj sceni.

Kompleksnost i obim predmeta ne dozvoljavaju da se istraživač isključivo zadovolji samo što vernijom i što obuhvatnijom historiografskom rekonstrukcijom i opisom navedenih sadržaja. To ne znači da upravo ovaj postupak nije njegov prvi, neophodan zadatak pri ob-

radi ovog područja. Na osnovu na taj način naučno postavljenog uvida u sam tok ovih događaja, međutim, on mora da donese argumentovane zaključke i u vezi s nekim od onih bitnih aspekata ove oblasti, čije tumačenje omogućuje njeno pravo shvatanje u širem, kulturološkom kontekstu.

Zato istraživač gostovanjâ muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918, pre svega, treba utvrditi čisto muzičko-umetničke dimenzije i značaj ovih zbivanja. On mora da analizira koje vrste muzike i muziciranje su bile zastupljene na ovim manifestacijama, a, isto tako, da proceni i kvalitet muzičko-umetničkih ostvarenja. Pored toga, on treba da odredi mesto i značaj bosanskohercegovačke muzičke scene u odnosu na evropski javni muzičko-kulturni život, tj. da utvrdi značaj i prirodu uticaja pojedinih evropskih muzičko-kulturnih centara na razvoj i suštinu događaja s takvim sadržajem u Bosni i Hercegovini. Zatim, istraživač ove oblasti mora da formira što jasniju predstavu i o odjeku ovih zbivanja u široj bosanskohercegovačkoj javnosti, analizirajući odziv i sastav njihove publike. Isto tako, on treba da stekne saznanja i o tome da li su događaji navedene vrste imali bilo kakvu vanmuzičku pozadinu, kakva je ona bila i na koji način se manifestovala i da li je, i na koji način uticala na njihov tok, prirodu i značaj uopšte?)

Naučno argumentovani odgovori na sva pitanja koja su vezana uz ove aspekte pružiće istraživaču dovolju osnovu da utvrdi pravu prirodu značaja gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918. u funkciji formiranja bosanskohercegovačkog muzičko-kulturnog života i u funkciji formiranja bosanskohercegovačke muzičke publike, u kontekstu s razvojem nivoa njenog ukusa i interesovanjima i u odnosu na razvoj nivoa bosanskohercegovačke muzičke publicistike. Uz pomoć na taj način stečenih saznanja on će moći da odredi suštinu značaja ovih događaja u razvoju nivoa opšteg interesovanja u Bosni i Hercegovini prema evropskom načinu shvatanja muzike i muziciranja, kroz ispravno shvaćen uticaj navedenih sadržaja na mesto, ulogu i značaj koje je ovaj vid muzičke umetnosti postigao i zauzeo u celokupnoj bosanskohercegovačkoj duhovnoj baštini do 1918.

Glavni izvor za proučavanje gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini za vreme austrougarske uprave predstavlja bosanskohercegovačka štampa iz ovog razdoblja. U njoj nalazimo veliki broj novinskih zapisa koji pružaju uvid u ovu oblast. Većina

¹⁾ U vezi sa svim navedenim aspektima, veoma interesantno područje za istraživača može da predstavlja, na primer, period I svetskog rata. U vremenskom razdoblju od 1915. do 1918, naime, osnovu bosanskohercegovačkog javnog muzičko-kulturnog života čine upravo brojna gostovanja eminentnih muzičkih umetnika, koji su na svojim nastupima izvodili programe vrednog umetničkog sadržaja na solidnom nivou, pred mnogobrojnom publikom veoma interesantnog sastava, uz redovan, veliki publicitet.

njih potiče iz tadašnjih bosanskohercegovačkih zvaničnih dnevnih novina, *Sarajevskog lista*, odnosno političkog lista *Bosnische Post*, dok je jedan manji broj štampan u ostalim političkim novinama tog doba, *Bošnjaku*, *Srpskoj riječi* i *Hrvatskom dnevniku*, te časopisima za književnost, *Nadi* i *Bosanskoj vili*.

Novinske vesti ove vrste su, gotovo bez izuzetaka, uvek napisane s određenom pažnjom. U njihovoj koncepciji i rečniku samo veoma retko možemo primetiti tragove šablona uhodane novinarske rutine. One su najčešće i opširnije, a njihov autor se u najviše slučajeva odlikuje i odgovarajućom muzičkom stručnošću. Pored toga, ovi novinski izveštaji redovno prate svaki događaj tekve vrste u Sarajevu i to uvek u dovoljno velikom obimu za istraživača. Nažalost, isto ne možemo reći kada je reč o drugim gradovima Bosne i Hercegovine.²⁾

Zavisno od njihove namene, zapise ove vrste možemo da podelimo na najave, izveštaje i osvrtne. Shodno tome, oni poseduju različite osnovne odlike i zbog toga su i saznanja koja pružaju raznovrsnog sadržaja. Tome doprinosi još mogućnost da se jedan događaj prati iz više listova, koji o njemu, iz raznih razloga, naravno, pišu na različiti način, što ga osvetljava iz još više aspekata. Ova širina često omogućuje i lakšu procenu prikladnosti sadržaja novinskih vesti takve vrste, kojeg, inače, već i zbog same prirode opisanih događaja, možemo smatrati, uglavnom, objektivnim i verodostojnim, ili barem lišenim većeg, određujućeg upliva subjektivnih, vanmuzičkih elemenata.

Na osnovu njihovog sadržaja, informacije o gostovanju muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918. možemo da podelimo u tri velike grupe. To su:

1. osnovni podaci o gostovanju muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918,
2. osvrti na gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini za vreme austrougarske uprave i
3. prijem gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini kod njihove publike i šire javnosti.

²⁾ Gostovanja muzičkih umetnika u drugim gradovima Bosne i Hercegovine 1878—1918. bitno je pitanje bosanskohercegovačke istorije muzike, koje će se, međutim, upravo zbog nedostataka neposrednog svedočenja o tome u odgovarajućoj štampi, veoma teško moći rasvetliti. Mada na osnovu uvida u ovde obrađene izvore možemo zaključiti da je Sarajevo predstavljalo centar zbivanja ove vrste na ovom području, velika je šteta što se ne može formirati pouzdana, celovita slika ovih događaja u odnosu na čitavu Bosnu i Hercegovinu. Zbog toga je istraživaču uskraćena mogućnost da donosi bitne zaključke u vezi s odnosom glavnog grada kao muzičko-kulturnog centra s muzičko-kulturnim životom manjih bosanskohercegovačkih gradova.

J. Osnovni podaci o gostovanju muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918.

Osnovni podaci o gostovanju određenog muzičkog umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918. se saopštavaju u velikom broju u savremenoj bosanskohercegovačkoj štampi. Oni su sastavni deo sadržaja stručno napisanih novinskih zapisa, koji zbog svoje različite namene poseduju različite osnovne odlike i koji, gotovo uvek, u većem broju prate jedan takav događaj, a najčešće i na stranicama više sarajevskih listova iz tog doba. Osnovni podaci takve vrste koji nam se pružaju iz navedenih izvora su veoma raznovrsnog sadržaja i obuhvataju, pored informacija o opštim okvirima gostovanja jednog umetnika još i saopštenje o njegovoj ličnosti i sadržaju njegovog nastupa. Naša saznanja iz bosanskohercegovačke štampe o ovim pitanjima u najviše slučajeva možemo smatrati pouzdanim, već i zbog same prirode novinskih vesti iz kojih potiču, o kojoj je već bilo reči, a također ih je najčešće moguće i proveriti, uz pomoć uporedbe sadržaja zapisa iz raznih listova o istom događaju. Pored toga, s obzirom na to da nam se informacije takvog karaktera iz bosanskohercegovačke štampe pružaju u velikom broju, redovno i kontinuirano tokom svih 40 godina austrougarske uprave, najverovatnije o svakom događaju takve vrste u Sarajevu, oni omogućuju uvid i u neke od opštih odlika gostovanja u celini muzičkih umetnika u ovom gradu 1878—1918. Analizom i sintezom svih osnovnih podataka koje sadrže navedeni izvori o svakom zabeleženom događaju takve vrste u Sarajevu, mogli bismo da steknemo predstavu i da donesemo opšte zaključke, na primer, o tome, koje su sve vrste muzičko-izvođačke delatnosti bile predstavljene na gostovanju muzičkih umetnika u ovom gradu 1878—1918, u kom obimu i učestalosti, koju vrstu muzike su ovi umetnici svirali na svojim nastupima, u okviru kojih žanrova i stilova i kakve umetničke vrednosti, koje su zemlje, odnosno gradove predstavljali gostujući umetnici i s kakvom učestalošću su one bile zastupljene, koji su bili najosnovniji organizacioni okviri jedne takve kulturne manifestacije itd.

Sličnu sliku o gostovanjama u celini muzičkih umetnika u ostalim gradovima, ili čitavoj Bosni i Hercegovini za vreme austrougarske uprave, na osnovu ovih izvora ne možemo steći.

Osnovne podatke o gostovanju određenog muzičkog umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918, u odnosu na njihov sadržaj, možemo da podelimo u tri grupe. To su:

- 1.1. podaci o gostovanju jednog muzičkog umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918,
- 1.2. informacije o ličnosti i umetničkoj delatnosti gostujućeg muzičkog umetnika i
- 1.3. programi gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918.

1.1. Podaci o gostovanju jednog muzičkog umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918.

Među najosnovnije podatke o gostovanju jednog muzičkog umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918, koje bosanskohercegovačka štampa, naravno, saopštava pri svakom zabeleženom događaju, spadaju, prvenstveno, ime gostujućeg umetnika, vrsta muzičko-izvođačke delatnosti kojom se bavio, te datum i mesto održavanja njegovog nastupa. Pored toga, među informacijama takve vrste veoma često nalazimo još i podatak o tome koju instituciju, grad odnosno zemlju je predstavljao gost-umetnik, a znatno ređe i saopštenje, u kojim gradovima je koncentrirao pre svog sarajevskog nastupa i gde je nastavio svoju turneju.

Sarajevski list, u septembru 1891. najavljuje gostovanje u Sarajevu violiniste Fritza Kreislera (Krajzler).³⁾ *Bosnische Post*, u novembru 1913. izveštava o koncertu čelista Đure Tkalčića, koji je ovaj umetnik održao u Mostaru.⁴⁾ *Sarajevski list*, u aprilu 1918, kada upozorava na predstojeće gostovanje pevačice Ljerke Kočonde u Sarajevu piše, da je »umetnica ovih dana priredila koncert /.../ i u Mostaru i Dubrovniku«⁵⁾ dok se u istom listu, u maju 1898. najavljuje koncertna turneja operskog pevača Žarka Savića s pevačkim parom Mihajlom i Zorkom Markovićem, članovima Kraljevskog hrvatskog kazališta u Zagrebu, koja je otpočela koncertom na Ilidži, a obuhvatila »sve glavnije gradove Bosne i Hercegovine«⁶⁾

Podaci o gostovanju jednog muzičkog umetnika obuhvataju još i informacije o obimu i učestalosti njegovih nastupa u Sarajevu.

Iz novinskih zapisa iz *Sarajevskog lista*, na primer, saznajemo da je Pjevačko društvo bečkih željezničkih činovnika na svom gostovanju u Sarajevu, u martu 1892, održalo dva koncerta.⁷⁾ Isto tako, i čelista Josip Stano, u januaru 1910,⁸⁾ ili violinista Franjo Ondriček, u martu 1893.⁹⁾ Ovaj poslednji je inače jedan od onih muzičkih umetnika koji su gostovali u više navrata u ovom gradu. Bosanskohercegovačka štampa izveštava o njegovim nastupima, na primer, u martu 1893,¹⁰⁾ februaru 1900,¹¹⁾ decembru 1901,¹²⁾ ili aprilu 1904.¹³⁾

³⁾ *Sarajevski list*, 24. 09. 1893. 12. 09.

⁴⁾ *Bosnische Post*, 27. 11. 1913.

⁵⁾ *Sarajevski list*, 15. 04. 1918.

⁶⁾ *Sarajevski list*, 15. 05. 1898. 03. 05.

⁷⁾ *Sarajevski list*, 27. 03. 1892. 15. 03.

⁸⁾ *Sarajevski list*, 10. 01. 1910. 28. 12. 1909.

⁹⁾ *Sarajevski list*, 19. 03. 1893. 07. 03.

¹⁰⁾ *Sarajevski list*, 19. 03. 1893. 07. 03.

¹¹⁾ *Sarajevski list*, 21. 02. 1900. 09. 02.

¹²⁾ *Bosnische Post*, 04. 12. 1901.

¹³⁾ *Sarajevski list*, 27. 04. 1904. 17. 04.

Među podatke o gostovanju muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918. možemo da ubrajamo i informacije o pomalo neobičnom vidu aktivnosti ove vrste, u nešto širem smislu značenja pojma gostovanja, što predstavlja delatnost onih muzičkih umetnika koji su kao pripadnici austrougarske vojske duže boravili u Sarajevu za vreme I svetskog rata. Bosanskohercegovačka štampa 1916—1918. najčešće spominje imena violinista Augusta Jancovicha (Janković) i Giuseppe-a Viezzoli-a (Đuzepe Vijecoli), čeliste Ladislava Sveceny-a, klaviriste Angelo-a Kessisoglu-a ili operskog pevača Maxa Kleina (Klajn),¹⁴ koji su za vreme svog boravka u Sarajevu učestvovali na mnogobrojnim kulturnim manifestacijama različitog karaktera i svrhe.

Bosnische Post, u julu 1916, na primer, izveštava o solističkom nastupu violiniste Augusta Jancovicha.¹⁵ *Sarajevski list*, u martu 1918. najavljuje ciklus od četiri večeri kamernе muzike, uz učestvovanje A. Jancovicha (violina), Giuseppe-a Viezzoli-a (violina) i Ladislava Sveceny-a (čelo), te kamernog pevača Paula Schmedesa (Šmedes) iz Beča, violiniste Karla Doktora i čeliste Bogdana Bereznickog.¹⁶ Prema pisanju *Sarajevskog lista*, klavirista A. Kessisoglu je nastupio, na primer na velikoj »Napretkovoј« zabavi, održanoј u martu 1918,¹⁷ dok na osnovu najave iz *Hrvatskog dnevnika* znamo da je operski pevač Max Klein učestvovao između ostalog i na glazbenoj večeri bosanskohercegovačkog zemaljskog društva »Crvenog Križa«, u avgustu 1916.¹⁸ Veoma interesantna saopštenja ove vrste sadrži novinski zapis u *Hrvatskom dnevniku* iz septembra 1917, iz kojeg saznajemo za koncertnu turneju violiniste A. Jancovicha, koja se održala iste godine, i tokom šest sedmica, koliko je trajala, obuhvatila koncerte ovog umetnika u Zenici, Travniku, Jajcu, Lukavcu, Tuzli, Bijeljini, Brčkom, Banjoj Luci, Mostaru, Dubrovniku i Sarajevu.¹⁹

1.2. Informacije o ličnosti i umetničkoј delatnosti jednog gostujućeg muzičkog umjetnika

U najvećem broju najava o gostovanju jednog muzičkog umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918, pored osnovnih podataka o njemu, nalazimo i neke informacije o njegovoj ličnosti i umetničkoј delatnosti. Takva saopštenja su, najčešće, opširnija, a potiču iz pera očigledno dobro informisanih novinara, čiji je glavni cilj prilikom pisanja ovih notica bio da privuče pažnju muzičke publike i šire javnosti Sarajeva na određeni događaj takve vrste. Zbog toga, ove novinske vesti u najviše slučajeva obiluju bogatim i kitnjastim pohvalama i senza-

¹⁴ *Sarajevski list*, *Hrvatski dnevnik*, *Bosnische Post*, 1916—1918.

¹⁵ *Bosnische Post*, 06. 07. 1916.

¹⁶ *Sarajevski list*, 17. 03. 1918.

¹⁷ *Sarajevski list*, 22. 03. 1918.

¹⁸ *Hrvatski dnevnik*, 30. 08. 1916.

¹⁹ *Hrvatski dnevnik*, 14. 09. 1917.

ciono, mestimično euforično opisuju i dokazuju kvalitete i profesionalni ugled određenog gosta-umetnika. Zato, na osnovu ovih novinskih beleški ne možemo realno da sudimo o ovim pitanjima, ali su ona, ipak, dragocene za nas, jer baš kao takve, predstavljaju prve primere reklamiranja događaja iz muzičko-kulturnog života Sarajeva.

U *Bosnische Postu*, u najavi koncerta Teresine Zamare (Terezina Camara), umetnice na hafni, u aprilu 1891, anonimni autor upozorava:

Kao što je poznato, naša krunska princeza Stefanija je uzimala časove kod Teresine Zamare, koja je nedavno u znak priznanja primila od krunske princeze Stefanije prekrasan broš sa briljantima. Na dvorskom koncertu svirala je umetnica, zajedno sa svojim ocem, ponovo pred carem Franjom Josipom i članovima dvora.²⁰⁾

Sarajevski list, u najavi gostovanja violiniste A. Kneisel-a (Knajzel) u maju 1906. piše:

»Profesor Knajzel će, među ostalijem, guditi čuvenu Mojsijevu ariju na G-žici od Paganinija i to — na violini samoga Paganinija, koju je prof. Knajzel posudio od britanskog muzeja u Londonu za to, da baš na njoj izviđa grandioznu kompoziciju besmrtnog Paganinija. Ele — Paganinijeva violina dospjela je čak i u naše Sarajevo. To je muzikalan događaj koji valja naročito zabilježiti.«²¹⁾

U *Srpskoj riječi*, u novembru 1917, u veoma opširnoj najavi gostovanja sestara Vere i Nadežde Černecki iz Rusije, između ostalog piše:

»Sestre Černecki rođene su Kavkazkinje. Iza priređenih 300 koncerata po Rusiji, koncertirale su sestre Černecki u svim gradovima Evrope: u Berlinu, Beču, Parizu, Londonu, Drezdenu, Lajpcigu, Frankfurtu, Nirbenbergu, Baden-Badenu, Visbadenu, Marienbadu, Ostendu, Bukureštu, Budimpešti, Trstu, Zagrebu, Ljubljani, Sofiji, Biogradu, Carigradu, Atini, Marselji, Nici, Monte Karlu, kao i po Africi, u Kairu, Aleksandriji itd. /.../ ... znameniti muzički kritičari i umjetnici kao Artur Mikiš, Kolon, Žak de Reske, prof. Epštajn, Grinfeld i Cezar Kjuj, izrazili su se o sviračici Vjeri Černeckoj da njena igra može biti sravnjena s igrom A. Rubinsteina, Terezije Karenje, Buzonija, Banjanija i Dalibera, a o pjevačici Nadeždi Černeckoj, koja raspolaže sa jakim kontraaltom, da je fenomenalno otkriće za muzički svijet, te da njezin glas vrijedi ne jedan već tri.«²²⁾

Među novinskim vestima sa takvim sadržajem samo znatno ređe nalazimo i takve stručne napisane, također opširnije zapise, koji nas smirenijim i objektivnijim tonom informišu o ličnosti i

²⁰⁾ Unsere Kronprinzessin Stefanie nimmt bekanntlich bei Teresina Zamara Unterricht und erst kürzlich erhielt dieselbe von der Kronprinzessin Stefanie eine wunderbare Brillantbroche als Zeichen der Anerkennung. Bei den Hofkonzerten spielte die Künstlerin in Gemeinschaft mit ihrem Vater wiederholt vor Kaiser Franz Josef und den Mitgliedern des Hofes. *Bosnische Post*, 04. 04. 1891.

²¹⁾ *Sarajevski list*, 25. 05. 1906. 12. 05.

²²⁾ *Srpska riječ*, 01. 11. 1907. 14. 11.

umetničkoj delatnost određenog muzičara gosta u Sarajevu. Zbog toga, oni mogu da služe kao izvor za sticanje nekih biografskih podataka o jednoj osobi, kao pokazatelji opšteg raspoloženja mnjenja prema njoj.

U *Bosnische Postu*, u najavi nastupa pevačice Mele Mars u Sarajevu, novembra 1912. se kaže:

»Marsova sliči Guilbert-ovoj (Žilber) utoliko što izvodi ozbiljne i vesele šanzone, a Duse-ovoj (Dize) utoliko što ima sličan, bolan ili samo bled izraz lica, a obema utoliko što je je ona jedna izuzetno velika umetnica.«²³⁾

Isti list, prilikom izveštaja o predstojećem koncertu violiniste

Milana Brace Jovanovića i klaviriste Velimira Dozelke, u januaru 1914. piše:

»Mali violinski virtuoz, izrazito dražestan dečak, je rodom iz Novog Sada, i učenik je profesora Feista (Fajst). Uprkos njegovoj mladosti, on već ima za sobom velike uspehe i već poseduje ruski Stanislausov orden, koji mu je Car uručio prilikom njegovog učešća na svečanom koncertu, održanog povodom Romanovovog jubileja u velikoj plemićkoj sali u Petersburgu. Mladi umtenik je sa velikim uspehom nastupio i u Beču i svirao na srpskom i Bugarskom dvoru u Beogradu i Sofiji. Virtuoz na klaviru, Dozela, apsolvirao je na Muzičkoj akademiji u Beču kao prvi sa odlikovanjem. Već je održao niz koncerata sa velikim uspehom, a među njima i jedan u velikoj sali Muzičkog društva u Beču.«²⁴⁾

1.3. Programi gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918.

Uz najavu gostovanja umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918 naročito u *Sarajevskom listu* i *Bosnische Postu*, gotovo je uvek priložen i program određenog nastupa. Ovi sadržaji pružaju uvid u osnovnu karakteristiku muzike koja se izvodila u tim prilikama. Mada su na sadržaj jednog koncerta takve vrste sigurno uticali, prvenstveno, muzičko-izvođačke mogućnosti i ukus određenog

²³⁾ Die Mars ähnelt der Guilbert darin, dass sie ernste und lustige Chansons vorträgt, der Duse darin, dass sie eine ähnlich schmerzliche oder auch bloss blasierte Miene zur Schau trägt und hat mit den beiden gemeinsam, dass sie eine sehr grosse Künstlerin ist.
Bosnische Post, 07. 11. 1912.

²⁴⁾ Der kleine Violinvirtuose, ein auffallend hübscher Knabe, ist aus Neustaz geürtig und ein Schüler des Professors Feist. Trotz seiner Jugend kann er bereits auf grosse Erfolge zurückblicken und ist schon Besitzer des russischen Stanislaus-ordens, den ihm der Zar für seine Mitwirkung bei einem Festkonzerte verliehen hat, das anlässlich des Romanow-jubiläums im grosser Adelsaale in Petersburg stattfand. Die kleine Künstler konzertierte auch in Wien mit grossem Erfolge und spielte vor dem serbischen und bulgarischen Hofe in Belgrad und Sofia. Der Klaviervirtuose Dozella absolvierte die Wiener Musikakademie als erster mit Auszeichnung. Auch er hat bereits eine Reihe von Konzerten mit grossem Erfolge gegeben, darunter eines im grossen Musikvereinssaal in Wien.
Bosnische Post, 03. 01. 1914.

umetnika, zatim, trenutni modni trendovi u muzici, a naravno, i komercijalni faktori, zbog kojih je program jedne priredbe najverovatnije prilagođen i pretpostavljenom nivou i željama određene muzičke publike, muzika kojom su nastupali gosti-umetnici u Sarajevu je, bez sumnje, imala značajan i u najviše slučajeva pozitivan udeo u formiranju muzičkog ukusa publike ovog grada. Ona je, naime, predstavljala od starne uglednih i poznatih muzičara tog doba, koji su svojim veoma korektnim, a često i vrhunskim umećem stekli manje ili veće priznanje već i u muzički mnogo razvijenijim sredinama od sarajevske. Samim tim, oni su doneli nešto od muzičke atmosfere i nivoa tih sredina u ovaj grad, gde su njihovi nastupi dočekani s velikom pažnjom šire javnosti. Programi nastupa gostujućih muzičkih umetnika predstavljaju, zbog toga, značajan izvorni materijal, koji bi, uz naučnu analizu i sintezu omogućio pretpostavke odgovoru na pitanja koji su elementi umetničkog uticaja gostujućih muzičkih umetnika na sarajevsku muzičku publiku, u kojim pravcima se on ispoljavao i kakav je on bio?

Iz programa gostujućih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918. saznajemo za vrstu muzike koja je izvedena na njihovim nastupima, njene stilove kojima je bila zastupljena kao i za njenu umetničku vrednost.

Prema belešci iz *Sarajevskog lista*, u avgustu 1917, na koncertu opernog pevača Rudolfa Ertla iz Zagreba su izvedene sledeće kompozicije:

- »1. a) Albini: Oproštaj
b) Hatze: Ja ne znam što je majka mila
2. Schubert: Wohin?
Frühlingsglaube
3. Schumann: Wenn ich in deine Augen seh
Die beiden Grenadiere
4. R. Strauss: Morgen
Devotion
5. Verdi: Traviata, «Di provenza il mar il suol»
6. C. Loewe: Odius Meeresritt
7. I. Zajc: Romanca iz opere »Zrinjski«
8. Verdi: Il Trovatore, »Il balen del suo sirriso«
9. bosanske pesme, sevdalinke²⁵⁾

Bosnische Post, u aprilu 1918. donosi program koncerta pevačice Ljerke Kočonde iz Zagreba, koji se sastojao od ovih dela:

- »1. a) Hatze: Suzi
b) Širola: Jesen je
c) Konjović: Pod pendžeri
d) Konjović: Aman djevojko
e) Zajc: Moja dika

²⁵⁾ *Sarajevski list*, 07. 08. 1917.

2. Lazarus: Wiegenlied
Schneewittchen
Tanzliedchen
3. Grieg: Solvejgova pjesma
4. Dvorak: Arija iz opere »Rusalka«
5. Blech: Was fang ich an
Heimkehr vom Feste
6. Mozart: Wiegnied
7. Chopin: Litanisches Lied
Das Ringlein
Mädchenwunsch
8. Puccini: Arija iz opere »Butterfly«
Arija iz opere »Tosca«
9. Pergolese: Nina²⁶⁾

Isti list, u januaru 1894, najavljuje sledeći program koncerta pianiste Josefa Kremera:

- »1. J. S. Bach: Kromatska fantazija i fuga
2. Beethoven: Sonata op. 101
3. Schubert-Liszt: Gretchen am Spinnrad
4. Wagner-Liszt: Spännerlied aus dem »Fliegender Holländer«
5. Liszt: Mađarska rapsodija XII²⁷⁾

Prema pisanju *Bosnische Posta*, pianistica Antonija Geiger (Gajger) u septembru 1918. na svom nastupu je izvela sledeće kompozicije:

- »1. Bach-Busoni: Chaconne d-mol
2. Chopin: Balada u g-molu
3. Mendelssohn-Leschetitzky: Scherzo
4. Chopin: Berceuse
5. Leschetitzky: Andante i finale iz opere »Lucia di Lammermoor«, samo za levu ruku
6. Weber: Perpetuum mobile
7. Schubert: Impromptu u B-duru
8. Mac Dowell: Hexentanz
9. Grünfeld: Tarantella
10. Liszt: Koncertne etide, Es-dur, gis-mol i a-mol
11. Liszt: Mađarska rapsodija XII²⁸⁾

Pjevačko društvo bečkih željezničara, kao što *Sarajevski list* izveštava, na svom gostovanju u junu 1892, izvodilo je horske kompozicije Storcha (Štorh), Husa, Schumanna (Šuman), Schradera (Šrader), Schuberta (Šubert), Engelsberga, Holečeka, Nesslerera, Deboisa (Diboia) i Winzierla (Wajnciarl).²⁹⁾ Na koncertu akademskog pevačkog društva »Obilić« iz Beograda, u maju 1911, prema navođenju *Srpske riječi*, našla su se dela Martinkovića, Joksimovića, Mokranjca i Konjovića.³⁰⁾

²⁶⁾ *Bosnische Post*, 31. 01. 1918.

²⁷⁾ *Bosnische Post*, 31. 01. 1894.

²⁸⁾ *Bosnische Post*, 12. 09. 1908.

²⁹⁾ *Sarajevski list*, 15. 06. 1892. 03. 06.

³⁰⁾ *Srpska riječ*, 17. 05. 1911. 30. 05.

U okviru ciklusa kamernе muzike, na priređene četiri večeri, između ostalog, izvedane su, na primer, kvartet u g-molu od Haydna (Hajdn), kvintet u f-molu od Brahmsa (Brams)³¹, kvartet u d-molu od Mozarta (Mocart), kvintet u Es-duru od Schummanna,³² kvartet u B-duru op. 10 od Debussy-a (Debisi) i kvintet u C-duru op. 163 od Schuberta.³³)

2. Osvrti na gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini za vreme austrougarske uprave

Nastupe gostujućih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918. su redovno pratili izveštaji, odnosno osvrti na stranicama bosanskohercegovačke štampe tog doba. Na osnovu karaktera saznanja koja nam pružaju, možemo da ih podelimo u tri grupe:

- 2.1. izveštaji o opštem utisku o umetničkoj ličnosti jednog gosta,
- 2.2. ocene o tehničkim i interpretativnim mogućnostima jedne ličnosti i
- 2.3. ocene o ostvarenoj izvedbi jedne kompozicije.

2.1. Izveštaji o opštem utisku o umetničkoj ličnosti jednog gosta

Među izveštajima o opštem utisku o umetničkoj ličnosti jednog gosta preventivno se izdvajaju oni koji u nekoliko rečenica veoma kratko, učtivo i uopšteno govore o ovom pitanju. Zapisi takvog karaktera nalaze se u manjem broju u bosanskohercegovačkoj štampi iz doba austrougarske uprave, a najčešće su deo kraćih novinskih notica u kojima eventualno muzičko obrazovanje autora ne dolazi do izražaja. Na osnovu njih ne možemo formirati čak ni približnu predstavu o umetničkoj ličnosti jedne osobe.

U *Bosanskoj vili* autor osvrtu na koncert operskog pevača Žarka Savića, održanog u junu 1889, kaže:

»Gospodin Savić otpjevao je sve pjesme kako se najljepše može. Njegov glas sam po sebi je mlio i prijatan, a vještina u izvođenju pojedinih pjesama zanosila je slušaoce.«³⁴)

Bosnische Post, u osvrtu na nastup Teresine Zamare, umetnice na harfi koja je gostovala u Sarajevu u aprilu 1891, piše:

Gospodica Teresina Zamara izvrsno vlada svojim instrumentom. Harfa je, kako bi se moglo reći, jedan poetičan instrument, zbog forme, zbog zvuka ali i zbog položaja koji svirač zauzima dok svira. Ovdajšnja publika mogla je da se uveri da je Terezina Zamara majstor u sviranju na harfi i da su pohvale što ih je dobila

31) *Bosnische Post*, 06. 04. 1918.

32) *Sarajevski list*, 11. 04. 1918.

33) *Sarajevski list*, 26. 04. 1918.

34) *Bosanska vila*, 15. 06. 1898. br. 11.

svugde u inostranstvu zaista zaslužene, i da nisu /.../ plod popustljivosti ili ljubaznosti novinskih kritičara.«³⁵

Pored novinskih notica već opisane karakteristike, među izveštajima iz bosanskohercegovačke štampe o opštem utisku o umetničkoj ličnosti jedne osobe u većem broju nalazimo i takve koji o tome govore malo opširnije i s vidljivijom stručnošću, ali još uvek ne dovoljno konkretno i detaljno. Takva saopštenja su, najčešće, deo dužnih novinskih osvrta i izveštaja koji pišu o zajedničkom nastupu više umetnika, ili o takvoj muzičkoj priredbi koja je bila ujedno i značajan društveni događaj. Zbog toga, u ovim novinskim zapisima nije ostao preveliki prostor za osvrt na umetnički doživljaj koji je izvođač ostvario tom prilikom. Mada su nešto duži i konkretniji od prethodno opisanih, ni ove novinske vesti nam ne omogućuju da o umetničkoj ličnosti jedne osobe formiramo pouzdanu predstavu.

Hrvatski dnevnik u decmbru 1917. donosi izveštaj o održanoj frontsko-koncertnoj akademiji, u kojem, između ostalog, o nastupu violiniste prof. Drdle piše:

»Sarajlije su na gudalačkoj umjetnosti razmaženi, jer su imali baš u posljednje vrijeme prilike čuti jake guslačke individualnosti Balokovića, prof. Jancovića i druge. Kod Drdle se vidi da je pedagoški poziv bio na štetu njegova umjetničkog razvitka. Tehnika je prosto sjajna, fino cizelirana do u najtanje tančine. Ipak fali snažna umjetnička ličnost, koja sve stvara. Drdla je i kad svira, profesor, bez zamaha i temperamenta, kako ga mi Južnjaci očekujemo.«³⁶

Bosnische Post, u osvrtu na gostovanje violiniste Brace Jovanovića, u avgustu 1918. kaže:

»On nije čudo od deteta (...), on je uprkos njegovih 14 godina ozbiljan umetnik. (...) On mora dobro da zna, da je ono što je posigao u dobi od 14 godina zaista veoma mnogo, ali je za njegov talenat samo osnova, na kojoj će moći da svoje umeće razvije do svršenstva, što se od njega kao mladića i zrelog čoveka i očekuje.«³⁷

³⁵) Freulein Teresina Zamara leistete auf ihrem Instrumente Ausgezeichnetes. Die Harfe ist ein, wie möchten sagen poetisches Instrument, der Form, dem Klange und auch der Stellung nach welche der Spielende einnimmt. Das hiesige Publikum konnte sich nun überzeugen, dass Teresina Zamara eine Meisterin im Harfenspiel ist und dass das ihr. überall im Auslande gezollte Lob ein redlich verdientes ist, und nicht (...) der Ausfluss der Nachsicht und Liebenswürdigkeit der Zeitungskritiker ist.
Bosnische Post, 11. 04. 1891.

³⁶) *Hrvatski dnevnik*, 18. 12. 1917.

³⁷) Er ist kein Wunderkind (...), er ist trotz seiner vierzehn Jahre ein ernster Künstler. (...) Er wird genau wissen, dass das, was er im Alter von vierzehn Jahren erreicht hat, zwar sehr viel ist, für seine Begabung aber doch nur eine Basis, von der er sich zu der vollendeten Künstlerschaft emporenarbeiten kann, die man als Jüngling und reifer Mann von ihm erwartet.
Bosnische Post, 19. 08. 1918.

Izveštje o opštem utisku o umetničkoj ličnosti jednog gosta često nalazimo na stranicama više sarajevskih listova. Njihovom uporedbom stičemo o tom pitanju potpuniju i pouzdaniju sliku. Zapisi takve vrste se, načešće, nadopunjuju, ali ima primera i za to da se mišljenje dvojice novinskih autora ne slaže u potpunosti.

Hrvatski dnevnik, u aprilu 1918, u osvrtu na prvo veće kamerne muzike, o nastupu pevača Paula Schmedesa iz Beča piše:

»Schuberta i Schumanna pjevao je g. Paul Schmedes otmjeno. Pjevao je i »mezza voce« a kad pomislimo da ovaj pjevač nema niti polovicu glasa, onda se divimo samo njegovom znanju i marljivosti kojem je pokazao da se lijepo može pjevati i sa vrlo malo glasa. Kad se sjetimo ovog pjevača od desetaka godina natrag — opažamo kod njega lijep napredak.«³⁸⁾

O istom događaju objavio je osvrt i *Sarajevski list*, gde autor članka kaže:

»Komorni pjevač Paul Schmedes pjevao je slatke i čeznutljive pjesme Schubertove /.../. Kolika velika razlika slušati pravog Schuberta od pravog umjetnika za nas, koji smo obvikli da slušamo patvorenog Schuberta iz poznate opere »Tri djevojčice« kad ju pjeva kakav srednji ili posve neznačajni operativni glumac.«³⁹⁾

Ista dva lista su, također u aprilu 1918, objavila osvрте i na gostovanje pjevačice Ljerke Kočonde iz Zagreba. *Hrvatski dnevnik* piše:

»Ljerka Kočonda ima svojstva izvrsne koncertne pjevačice u najvećoj mjeri. Njezina je tehnika savršena, glas elastičan koji nepoznaje poteškoće u nijednom prijelazu od najtihijih piana do najjačeg forta, čuvstvo izvanredno koje ona ulijeva u svaku melodiju raznih skladba...«⁴⁰⁾

U *Sarajevskom listu*, autor osvрта kaže:

»Gđica Kočonda imade nesumljivo vrlo lijepo i ljupko grlo a i dobru školu te je u nekim pjesmama potpuno uspjela /.../. Kako je gospođica kao pjevačica posvema mlada, to se ona daljnjim učenjem doterati do veće umjetničke visine, jer za to ima osnovnih uslova.«⁴¹⁾

2.2. Ocene o tehničkim i interpretativnim mogućnostima jedne ličnosti

Opšte ocene o tehničkim i interpretativnim mogućnostima gostujućih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918, nalazimo u velikom broju u bosanskohercegovačkoj štampi tog razdoblja. Među saopštenjima takvog sadržaja ima kraćih ili dužih, u nekim retkim slučajevima čak i veoma opširnih, ali ne uvek stručno ili konkretno napisanih, a zavisno od njihove dužine, ona su manje ili više detaljna. Zapisi ove vrste, koji spadaju u prve primere muzičke kritike,

³⁸⁾ *Hrvatski dnevnik*, 10. 04. 1918.

³⁹⁾ *Sarajevski list*, 04. 08. 1918.

⁴⁰⁾ *Hrvatski dnevnik*, 18. 04. 1918.

⁴¹⁾ *Sarajevski list*, 18. 04. 1918.

s dosta njenih elemenata, u Bosni i Hercegovini i koji govore o najjemenitnijim muzičkim događajima u Sarajevu 1878—1918, predstavljaju dragoceno svedočanstvo za istraživača. Na osnovu njih on može da formira predstavu o tehničkim i interpretivnim mogućnostima koje je jedan gost-umjetnik pokazao na svom nastupu u Sarajevu.

Sarajevski list, u izveštaju o gostovanju Pjevačkog društva bečkih željezničara, u junu 1892, piše.

»Zbor ovako obučenih pjevača predstavlja svojom slogom u harmoniji, svojim izrazom žive riječi, svojim zaptom u afektu jednu živu cijelinu. Svi skupa pjevaju kao iz jednog grla, iz jedne duše, kao jedan čovjek, savršen umjetnik. Ne zna čovjek čemu više da se divi: ili njihovom pijanu, ili prijelazu u forte ili jasnom izgovoru.«⁴²⁾

Također u *Sarajevskom listu*, u septembru 1893, objavljen je veoma interesantan, dugačak i detaljan osvrt na nastup violiniste Fritza Kreislera, u kojem autor kaže:

»Još stojimo pod neodoljivim utiskom velikog umjetnika Ondrička i zaista valja imati veliko pouzdanje u samog sebe, te se pokazati na violini publici, koja je nedavno slušala Ondrička — jer ko ga je jednom čuo, taj ga više ne zaboravi. Odmah u početku palo je u oči preživahno i nemirno držanje koncertanta; kod njega ne radi samo ruka i gudalo, već čitavo tijelo, a osobito glava prati svaki potez gudala, svako izvijanje glasova na violini što neprijatno utiče na gledaoca. I ako se g. Kreisleru ne može odreći dobra tehnika i dobra škola, još nijesu u njega usavršene one fine nuance sviranja: prijelaz iz piano u forte iz crescendo u decrescendo zbiva se u njega prebrzo, a da i ne govorimo o interpretaciji koja je u mladog koncertanta dosta nerazvijena. /.../. Gdje je ritam živahan, gdje se zahteva samo tehnika, tu je koncertant na svojem mjestu, ali gdje melodija predstavlja talasanje srca i duše od najnježnijih do najburnijih osjećaja tu koncertant malaksa snagom. /.../ U interpretaciji leži prava umjetnost, tehnika može samo da zadivi, ali nikada da potrese i na suze gane. /.../ Presuđujući Kreislera ne kao umjetnika, valja nam priznati da je odličan koncertant, vrlo darovit, da mnogo obećava i da će vremenom bez svake sumnje uspjeti, ako samo svojski prione k usavršavanju svoje teške zadaće — a to mu mi od svega srca želimo.«⁴³⁾

Isti list, u osvrtu na gostovanje violiniste Blandine Höller (Heller), u septembru 1901. kaže:

»Iz mirnoga, pouzdanoga guđenja gđice Höller izbija namah na vidjelo temeljna škola sa pozamašnom tehnikom. Potez je njezina gudala lijep, zaobljen, sad mehak, melodičan, sad živahan izrazit intonacijama svaka čista i pouzdana a izraz živahan izševne topline i slasti. Tehnika joj još nije savršena i zamamna; ali se u tercama, kromatičkim skalama, flagoletima i. t. d. opaža velika rutina /.../.«⁴⁴⁾

⁴²⁾ *Sarajevski list*, 15. 06. 1892. 03. 06.

⁴³⁾ *Sarajevski list*, 27. 09. 1893. 1. 09.

⁴⁴⁾ *Sarajevski list*, 13. 09. 1901. 31. 08.

O gostovanju jednog umetnika u Sarajevu 1878—1918. često su objavljeni osvrti ili izveštaji u više savremenih sarajevskih listova. Mogućnost uporedbe dva zapisa o istom događaju ili istoj ličnosti je veoma značajna za istraživača. Mada se ocene različitih autora o tehničkim i interpretativnim mogućnostima jednog umetnika gotovo nikad bitno ne razlikuju, oni osvetljavaju ovo pitanje iz različitih aspekata, već i zbog njihovog različitog pristupa pisanju, različite stručnosti, tona i stila. Komparacijom više novinskih beleški o istom događaju ili ličnosti, istraživač može da stekne uvid u karakteristiku, pa delimično čak i razvoj muzičke kritike u Bosni i Hercegovini za vreme austrougarske uprave.

Sarajevski list, u martu 1893, donosi osvrt na gostovane violoniste Franje Ondrička, u kojem piše:

»Ne zna se u čemu je veća umjetnost njegova: ili u vladanju gudačkom, ili u izazivanju glasova, koji slušaoca mahom opiju, očaraju; čas mu gusle gude kao iz dubine potresene duše, čas opet kao da nevidimi anđeli ili slavuji iz njih pjevaju. Pa istom tehnikom, ona briljantna, zanosna izrada lijevih prstiju po tankim žicama.«⁴⁵⁾

O istom umetniku objavio je zapis i sarajevski književni časopis *Nada*, u februaru 1900, kada je on ponovo nastupio u Sarajevu. Autor članka je Bogomir Káčerovský (Kačarovski), poznati učitelj muzike, kompozitor i violončelista i dugogodišnji horovođa Hrvatskog pjevačkog društva »Trebević« u Sarajevu. U svom osvrtu on piše:

»Već u /.../ prvom stavku zasnjeđoćio je (Ondriček) onu nenadmašnu tehniku kojom umije da izvodi spikativne glasove u obratnom potezu gudača, skaćući iz jedne položine u drugu, a brzo i lagano, da iznenađuje čak i one koji su očekivali nešto veoma, veoma smiono. Izlišno je govoriti o njegovome punome i jezgrovitom tonu, praćenu širokom vibracijom /.../. Zna se da je Ondriček u tome potpun gospodar svojijeh čuvstava, paće da je upravo to ona specijalna odlika po kojoj prednjači i natkriljuje svoje umjetničke drugove. Fraza da žice govore — nije fraza kada je riječ o Ondričku.«⁴⁶⁾

2.3. Ocene o ostvarenoj izvedbi jedne kompozicije

Jedan manji broj osvrtu na nastupe gostujućih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918, iz savremene bosanskohercegovačke štampe, sadrži ocene i o izvedbi određene kompozicije, koju je ostvario jedan gost-umetnik. Informacije takve vrste, kao što to možemo primetiti, potiču iz pera autora koji su posedovali manju ili veću muzičku obrazovanost. Međutim, one su gotovo uvek veoma kratke, a u svojim saopštenjima nisu ni dovoljno konkretne ni detaljne. Zbog toga, na osnovu novinskih beleški takvih sadržaja najčešće

⁴⁵⁾ *Sarajevski list*, 22. 03. 1893. 10. 03.

⁴⁶⁾ *Nada*, 01. 02. 1900. br. 3.

ne možemo da formiramo čak ni približnu predstavu o kvalitetu i karakteristici ostvarene izvedbe određene kompozicije od strane jednog umetnika. Saznanja koja nam ove informacije pružaju, ipak nadopunjuju opštu sliku o jednom događaju takve vrste.

U izveštaju o nastupu tenora Ernesta Cammarote (Kamarota) iz Zagreba, koji je objavljen u *Nadi* u martu 1900, anonimni autor kaže:

»Završna tačka bio je recitativ uz ariju i finale iz »Židovke«. Tročetvrtinski Allegro finale je u veoma visokim položajima, zato se na malo kojoj svjetskoj pozornici čuje u cjelini konac ovoga trećega čina, već se obično ispušta zbog pomanjkanja heroičnog tenora. Gosp. Cammarota i kao sustao od puta i uz sve to ga je zatekla još i nagla promjena klime, otpjevao je taj vandredni finale prirodnom lakoćom.«⁴⁷⁾

Sarajevski list, u ostvrtu na gostovanje plesačice Zoule de Boncze, u februaru 1914, piše:

»Dobra je bila u orijentalnom plesu, u momentu i drugim tačkama, a osobito je uspjela kao Andaluzanka, u Griegovu Perr Gyntu, u Mozartovom »Dans la caverne du roi de montagnes«. U »La momie egyptienne« iz Verdijeve »Aide« bila je savršena mumija, koja je s vanrednim shvaćanjem oživila egipatski život i umjetnost, koja nam je sačuvana na staroegipatskim spomenicima.«⁴⁸⁾

Hrvatski dnevnik, u avgustu 1917, u izveštaju o nastupu baritoniste Rudolfa Eetla iz Zagreba između ostalog zaključuje:

»Albinonijev: Oproštaj; Hatzeovu: Ja ne znam što je majka mila; i bosanske sevdalinke otpjevao je gosp. Ertl sa takvim čuvstvom i razumijevanjem, da mu se slušatelj morao diviti, s takvom se je naravnošću snašao u njemačkim arijama dramatsko-klasičnog pečata. Ove mu potonje ipak glasu bolje pristaju. Tako su Schumannove »Die beiden Grenadiere« i Loeweov Meeresritt« bili na visini ove večeri.«⁴⁹⁾

3. Prijem gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918. kod njihove publike i šire javnosti

O prijemu gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918. govore brojni izveštaji iz bosanskohercegovačke štampe ovog razdoblja. Na osnovu njihovog sadržaja, možemo da ih podelimo u dve grupe. To su:

- 3.1. informacije o prijemu gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini za vreme austrougarske uprave kod njihove publike i
- 3.2. informacije o prijemu gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918. kod šire javnosti

⁴⁷⁾ *Nada*, 15. 03. 1900. br. 6.

⁴⁸⁾ *Sarajevski list*, 19. 02. 1914. 05. 02.

⁴⁹⁾ *Hrvatski dnevnik*, 09. 08. 1917.

3.1. Informacije o prijemu gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini za vreme austrougarske uprave kod njihove publike

Saopštenja o prijemu gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini su sastavni deo svakog osvrta ili izveštaja o takvom događaju, koji su objavljeni u savremenoj bosanskohercegovačkoj štampi. Između njih prvenstveno se izdvajaju one kratke beleške, koje o postignutom uspehu jednog umetnika izveštavaju učtivo i uopšteno, u obrascima u tim prilikama uobičajenih fraza. Mada je zapisa takve vrste veliki broj u navedenim izvorima, oni nam, zbog toga ne omogućuju uvid u realne odnose između jednog gosta-umetnika i njegove publike.

U *Sarajevskom listu*, u septembru 1898, u izveštaju sa koncerta pianiste Alfreda Grünfleda (Grinfeld), anonimni autor primećuje:

»Da su mu slušaoci svaki odsvirani komad popraćali živahnim pljeskanjem, to se po sebi razumiye, jer je naša obrazovanija publika žednjela da jednom i u Sarajevu sluša takvog majstora u glasoviru.«⁵⁰⁾

Hrvatski dnevnik, u julu 1916, svoj inače opširan osvrt na nastup violiniste A. Jancoviča završava sa sledećom rečenicom:

»Publika je izdašnim aplausom, koji je bio i iskreno oduševljen, nagradila umjetnika za njegov, u ovakvim ljetnjim večerima dvos-truko naporni umjetnički trud.«⁵¹⁾

Među informacijama o prijemu gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini kod njihove publike mada u znatno manjem broju, nalazimo i takve koje o tome izveštavaju bez učtivih fraza, konkretno i neposrednije. Razlog takvom pisanju najverovatnije je izrazito veliki uspeh koji je određena ličnost ostvarila svojim nastupom u Sarajevu. Ove beleške su interesantan dokument i pouzdaniji pokazatelj prirode relacija između jednog umetnika i njegove publike.

U *Hrvatskom dnevniku*, u maju 1917, u osvrtu na gostovanje violiniste Zlatka Balokovića, autor članka, Josip Milaković, piše:

»... frenetičkom tapšanju i klicanju ne bješe dugo konca ni kraja. Posljednju tačku slušala je prisutna publika /.../ stojeći, a umjetnik i njegova seka Zorka bijahu nagrađeni darovima našeg domaćeg umjetničkog obrta i velikim lovorvijencem s hrvatskom trobojnicom.«⁵²⁾

Isti list, u februaru 1917, u izveštaju sa zabave hrvatskih društava piše:

»Okolo polnoći stiže u dvoranu gosp. tenorista Noë Matošić, koji je u petodnevnom teškom putovanju dohrluo u Sarajevo da se još u zadnji čas publici prikaže svojim nenadkriljivim glasom. Od jednog komada koji je namjeravo pjevati, došlo je, uslijed burnih

⁵⁰⁾ *Sarajevski list*, 09. 09. 1898. 28. 08.

⁵¹⁾ *Hrvatski dnevnik*, 11. 07. 1916.

⁵²⁾ *Hrvatski dnevnik*, 22. 05. 1917.

da capo, do množine pjesama i komada, koje je akoprem od umornosti iscrpljen, opetovano pjevao.⁵³⁾
Nažalost, beleška iz *Hrvatskog dnevnika*, objavljena u aprilu 1918, u ostvrtu na 4. večer kamernu muziku, svojim jedinstvenim sadržajem predstavlja izuzetak između novinskih vesti ove vrste, kada kaže:

»Debussyjev je kvartet silno djelovao. Oni su, koji od prije nijesu čuli ovog francuskog komponistu, našli stalno u njemu svestrani genij velike tehnike, čuvstva i temperamenta. /.../ Dražesni pizzicati u drugom dijelu »jako živahno« svidili su se publici koja je živo pljeskala /.../ Schubertov je kvintet morao doći na prvo mjesto, jer je od svih ovih najteža kompozicija. Tako se poslije prvih, melodijoznih i živahnih komada nije onako svidio, akoprem je ovaj kvintet jedan od najljepših Schubertovih skladbi.«⁵⁴⁾

3.2. Informacije o prijemu gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918. kod šire javnosti

O prijemu gostovanja muzičkih umetnika 1878—1918. u široj javnosti Bosne i Hercegovine svedoči veliki broj informacija u bosanskohercegovačkoj štampi tog doba. Među njima su najbrojnije one koje izveštavaju o poseti koncerta gostujućih umetnika. Mada se u većini novinskih beležaka ove vrste samo jednostavno konstatuje dobra ili odlična poseta priredbi takvog karaktera, među njima, doduše znatno ređe nalazimo i takve koje nas upućuje na neke interesantne i značajne detalje u vezi s ovim pitanjem u slučaju određenog događaja.

Sarajevski list, u junu 1892, u izveštaju o gostovanju Pjevačkog društva bečkih željezničara saopštava:

» — Do 5 sah. po p. vrvila je publika u takvoj množini, da je prostor časom bio napunjen ogromnim ljudstvom od nekoliko hiljada duša. Cijeni se da je tada oko 4000 duša moglo biti na Ilidži. Da se toliko svijeta smjesti morali su se na brzu ruku improvizovati stolovi i klupe od prostih trenica i izvaljati prazne bačve i sanduci u rudinu. Kao jezero, talasalo se silno ljudstvo ispred pjevačke tribine.«⁵⁵⁾

Isti list, u aprilu 1918. u svom osvrtu na 3. večer kamernu muziku piše:

»... u čast ove naše publike moramo i to reći, da je ona usprkos naglo otkazanog i opet naglo nanovo zakazanog ovoga koncerta, u potpunom broju došla ... To znači mnogo kad pomislimo, da mi sada u Sarajevu imamo tako često koncerte, koji su svi obilno posjećivani.«⁵⁶⁾

Izveštaji i osvrti o gostovanju muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918 koji su objavljeni u savremenoj bosanskohercegovačkoj štampi

⁵³⁾ *Hrvatski dnevnik*, 04. 02. 1917.

⁵⁴⁾ *Hrvatski dnevnik*, 29. 04. 1918.

⁵⁵⁾ *Sarajevski list*, 17. 06. 1892. 05. 06.

⁵⁶⁾ *Sarajevski list*, 24. 04. 1918.

vačkoj štampi veoma retko donose informacije i o sastavu publike manifestacije takve vrste. To su kratike i nepotpune, uzgredne primedbe autora ovih članaka, koji na ovo bitno pitanje pružaju samo delimičan odgovor. Potpuniju sliku o sastavu publike koncerata gostujućih umetnika u Bosni i Hercegovini za vreme austrougarske uprave, na osnovu navedenih izvora ne možemo formirati.

Srpska riječ, u januaru 1913, u ostvrtu na koncert violiniste Braće Jovanovića i klaviriste Velimira Dozelke, izveštava o sastavu publike na sledeći način:

»Dvorana Društvenog doma bila je dobro posjećena. Četiri petine publike sačinjavali su Srbi a ostalo domaći Jevreji. Od Hrvata bio je prisutan samo g. generalni direktor Berković — niko više. Od visokih činovnika s vlade nije nikoga bilo. Oficira vidjesmo samo jednog, dok je orfeum bio pun oficira.«⁵⁷⁾

U *Sarajevskom listu*, u aprilu 1918, u osvrtu na 2. koncert kamernе muzike, autor članka primećuje:

»Bila je izvrsna misao pripustiti čakе viših zavoda k ovome koncertu. Iz njihovih redova zvonio je čitavo veče radosni poklik sreće...«⁵⁸⁾

Hrvatski dnevnik u septembru 1918, u svom izveštaju sa oproštajnog koncerta prof. Jancovicha primećuje:

»Prostrana dvorana je bila dobro posjećena, bila je i dobro rasvetljena, a nije bilo niti jedne »presvjetlosti«. Jancovich se je također začudio ne videći niti jednog od onih velikih gospodara i titulaša, tješit ga ali može ona srdačnost i iskrenost, kojim ga je primio onaj dio sarajevskog kazališnog općinstva, koji je sinoć došao u društveni dom, i s razumijevanjem pratio glazbene produkcije.«⁵⁹⁾

O sastavu i osnovnim odlikama sarajevske muzičke publike je objavila veoma interesantnu belešku *Bosanska vila*, u oktobru 1904, u okviru osvrta na gostovanje ansambla Nadežde Slavljanske. Anonimni autor ovog članka kaže:

»Sarajevska publika je izmješana i šarena; što se jednom dijelu te publike dopada, drugi u tom ne nalazi uživanja; čim se jedna grupa oduševljava druga grupa prema tome ostaje hladna. U društvenom domu gdje su predstave davane skupljala se većinom baš ona sarajevska publika koja nije ni u koliko podesna da osjeti i ocijeni duh i smjerove slovenske pjesme ... Ako bi smo sudili po posjeti, onda bi mogli reći da je Slavljanska postigla veliki uspjeh u Sarajevu, ali ako uzasudimo potom kakvog su shvaćanja našle njene predstave kod posjetilaca — onda je njen usjeh slab.«⁶⁰⁾

Na kraju, među izveštaje o prijemu gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918. spadaju još i ona saopštenja iz bosanskohercegovačke štampe koja govore o naročito svečano obele-

⁵⁷⁾ *Srpska riječ*, 28. 12. 1913. 10. 01. 1914.

⁵⁸⁾ *Sarajevski list*, 16. 04. 1918.

⁵⁹⁾ *Hrvatski dnevnik*, 11. 09. 1918.

⁶⁰⁾ *Bosanska vila*, oktobar 1904. br. 19 i 20.

ženim događajima takve vrste. Njih je bilo malo u Bosni i Hercegovini za vreme austrougarske uprave, ali su opisani na više strana tadašnjih sarajevskih listova. Uz pomoć ovog velikog publiciteta stičemo uvid u svečanosti koje su pratile jedan takav događaj. Međutim, s obzirom na to da su gostovanja takve vrste, pored muzičko-umetničkog, najčešće i prvenstveno imala širi društveni a u nekim slučajevima čak i politički značaj, iz spomenutih izvora ne dobijamo celovitu sliku o njima. Bez obzira na to koliko su detaljni i opširni, ovi izveštaji ne omogućuju da procenimo realnu prirodu prijema jednog događaja takve vrste sa više aspekata kod šire javnosti Sarajeva.

Sarajevski list u junu 1892, na više strana piše o gostovanju Pjevačkog društva bečkih željezničara u Sarajevu. Tom prilikom, anonimni autor, između ostalog, izveštava:

Čim se prosuo po našem Sarajevu glas da će nam doći pjevači iz Beča u goste, raslo je opšte interesovanje za njih, a kako su rado dočekani i pozdravljeni u Sarajevu, to se najbolje ogledalo u Nedjelju, pri dobrovoljnom dočeku ovako milih gostiju. Skoro sva obrazovanija publika digla se u Nedjelju na noge i dočekala putnike iz Beča tako usrdno i gostoljubivo da joj na tome možemo samo čestitati /.../ ... pred palaču Zemaljske vlade /.../ pristupio je građevinski doglavljenik preuzvišeni g. baron Kutschera predsjedniku bečkog društva g. dr Wagneru i pozdravio dolazak gostiju usrdnom dobrodošlicom /.../ Na to je pristupio gradski načelnik g. Mustafa beg Fadil Pašić te je ispred grada pozdravio goste ...

(...) svečan ulazak u grad /.../ mogao bi se nazvati malim trijumfalnim pohodom. Čemaluša, ulica Franje Josifova i Rudolfa bjehu okićene zastavama, a prozore zauze muškinje i ženskinje. Svi gusti redovi publike sa Musale Čemaluše pristadoše uz pohod gostiju, te povorka dobi ogroman vid. Za (vojnom) muzikom koračaše barjaktar i društveni tajnici sa zastavom, za njima redovi sarajevskih gospođica u bijelom ruhu, za ovijema predsjednik bečkog društva dr Wagner sa drom Posilovićem i Vasom Kraljevićem, pa onda članovi »Sloge« u redovima, za ovijema bečki i sarajevski pjevači s ostalijem gostima iz Beča, a pri završetku publika. /.../ ... pred katol. katedralom stojaše također mnogobrojna publika u debelim redovima, gdje su vatrogasci pravili kordone i održavali red. I tako je svečani pohod prošao u najboljem redu bez ikakve smetnje i prekidanja.⁶¹⁾

Na osnovu prethodno izložene detaljne analize kvaliteta saznanja koja nam o gostovanju muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini iz doba austrougarske uprave pružaju ovde obrađeni izvori možemo zaključiti da ona predstavljaju neophodnu i nezaobilaznu građu za proučavanje ove oblasti. Informacije iz bosanskohercegovačke štampe o događajima ove vrste su značajne za istraživača, jer uz pomoć njihovog sadržaja on može pouzdano da rekonstruiše ova zbivanja u Sarajevu tokom svih 40 godina austrougarske uprave, a uz to stiče i takva bitna i jedinstvena saznanja koja znatno doprinose shvatanju ove problematike u širem, kulturološkom kontekstu.

⁶¹⁾ *Sarajevski list*, 15. 06. 1892. 03. 06.

Bez obzira na neosporni kvalitet sadržaja o gostovanjima iz navedenih izvora i bez obzira na činjenicu da oni predstavljaju jedino neposredno svedočenje savremenika o ovim zbivanjima, detaljna i na širokoj osnovi postavljena naučna obrada ovog područja ne sme da se bazira isključivo na njima. Mada se istraživaču može učiniti da za to raspolaže dovoljno obimnom, kvalitetnom i sveobuhvatnom građom, pri oslanjanju na sadržaje iz ovih izvora on ne sme da gubi iz vida osobenu prirodu i zakonitosti publicistike o muzici uopšte, koji rezultiraju problemom šireg teoretskog i metodološkog značaja, a on se, uglavnom, svodi na pitanje mogućnosti i korištenja uopšte sadržaja muzičke kritike u naučnim istraživanjima muzičko-istorijske ili opšte kulturloške orijentacije. Opšteprihvaćeni obrazac izveštavanja u štampi o događajima muzičko-umetničkog sadržaja, naime, daje i najkvalitetnijim novinskim člancima određenu ličnu notu, iz čega proizlazi ne samo njihova draž i jedinstvenost nego i nužnost da se njihovom korištenju u naučnoistraživačkom radu pristupi oprezno. Jer, nema sumnje da su zapisi ove vrste neophodni za istraživača u njegovom radu i da često predstavljaju jedini materijal na osnovu kojeg on treba da donosi bitne zaključke, ali, isto tako, činjenica je da mu je pritom veoma teško, a neretko i nemoguće da proceni stečena saznanja iz njih na objektivno-činjeničkoj osnovi.⁶²⁾

Analizirajući zapise o gostovanju muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini u svetlu takvih razmišljanja lako je uočiti da je korištenje saznanja iz drugih izvora neophodno za pristup kvalitetnoj obradi ovog područja na široj bazi i s više aspekata.

Paznavanjem sadržaja arhivske građe koja se odnosi na ovu problematiku i zapisa iz štampe iz drugih sredina o tamošnjoj aktivnosti ovih muzičkih umetnika, istraživač, kao prvo, treba da svoja saznanja obogati novim podacima — činjenicama u vezi s određenim događajima ili pojedinim ličnostima, zatim, da ih proširi i produbi na osnovu različitog načina posmatranja, tumačenja i vrednovanja istih zbivanja u pojedinim različitim izvorima, te da, služeći se i ovim materijalima u svom radu, proceni i prikladnost i verodostojnost pojedinih sadržaja njihovom međusobnom komparacijom.⁶³⁾

⁶²⁾ O zbivanjima muzičko-umetničkog sadržaja, prema pravilu, uvek treba da pišu posebno obrazovani, usko specijalizovani stručni izveštači. Oni mogu da biraju sadržaj svog zapisa prema svom ličnom opredjeljenju. Pritom, oni bi svoj sud u principu trebali da donose isključivo samo na osnovu svoje stručne i profesionalne umešnosti, što međutim, ne isključuje mogućnost da ga možda, svesno ili nesvesno i u manjoj ili većoj meri saopštavanju u povezanosti, nekad i čak i podređenosti si širim društvenim kontekstom opisivanih događaja.

⁶³⁾ Mada nije neposredno vezana za temu ovog rada, zbog njenog opšteg značaja bi ovde trebalo upozoriti i na činjenicu da bi takav pristup obradi ovog područja omogućio istraživaču i sticanje dragocenih saznanja o nivou i prirodi bosnaskohercegovačke muzičke publicistike 1878—1918.

Na taj način, on treba da stekne širi, iznijanisirani i pouzdaniji uvid u sva pitanja vezana uz oblast, na osnovu kojeg bi mogao da pristupi njihovoj naučnoj analizi i njihovom naučno argumentovanim shvatanju i tumačenju.

Zbog toga smatramo da je sledeći značajan zadatak istraživača gostovanja muzičkih umetnika u Bosni i Hercegovini 1878—1918. upravo rad na otkrivanju i obrađivanju ostalih izvora koji pružaju informacije o tome.

Tünde Polomik

SOURCES ON THE VISITING PERFORMANCES BY THE MUSICAL
ARTIST IN BOSNIA AND HERZEGOVINA DURING THE
AUSTRO-HUNGARIAN RULE (1878—1918)

S u m m a r y

Guest performance of the music artists in Bosnia and Herzegovina belonged to the most prominent segments of the public musical and cultural life on this territory under the Austro-Hungarian rule. They encompassed a large number of events which made many music artists known to the audience in Bosnia and Herzegovina. These events took place in a comparatively underdeveloped musical environment which saw the European way of organization of public musical life only in 1878. Seen in this light these performances made a direct link between Bosnia and Herzegovina and the most current musical trends in Europe of the time.

The main source for the study of the music guest performances in Bosnia and Herzegovina could be found in the local newspapers that had been published under the Austro-Hungarian rule. A large number of texts could be found in them which might enable any research person to reconstruct the musical events in Sarajevo in larger cultural context over the 40 years span (1878—1918).

Nevertheless, these sources ought to be supplemented with a thorough research from other related records outside Bosnia and Herzegovina in order to obtain the broadest and more reliable insight into the nature of activities of musical artists in the period under consideration.

uopšte, što bi značajno doprinelo njenom kvalitetnom i adekvatnom korišćenju u naučnom rasvetljavanju bilo kojeg segmenta istorije muzike Bosne i Hercegovine u ovom razdoblju.